

روابط خانوادگی در اسلام

سیر منطقی و خلاصه جلسه سیزدهم

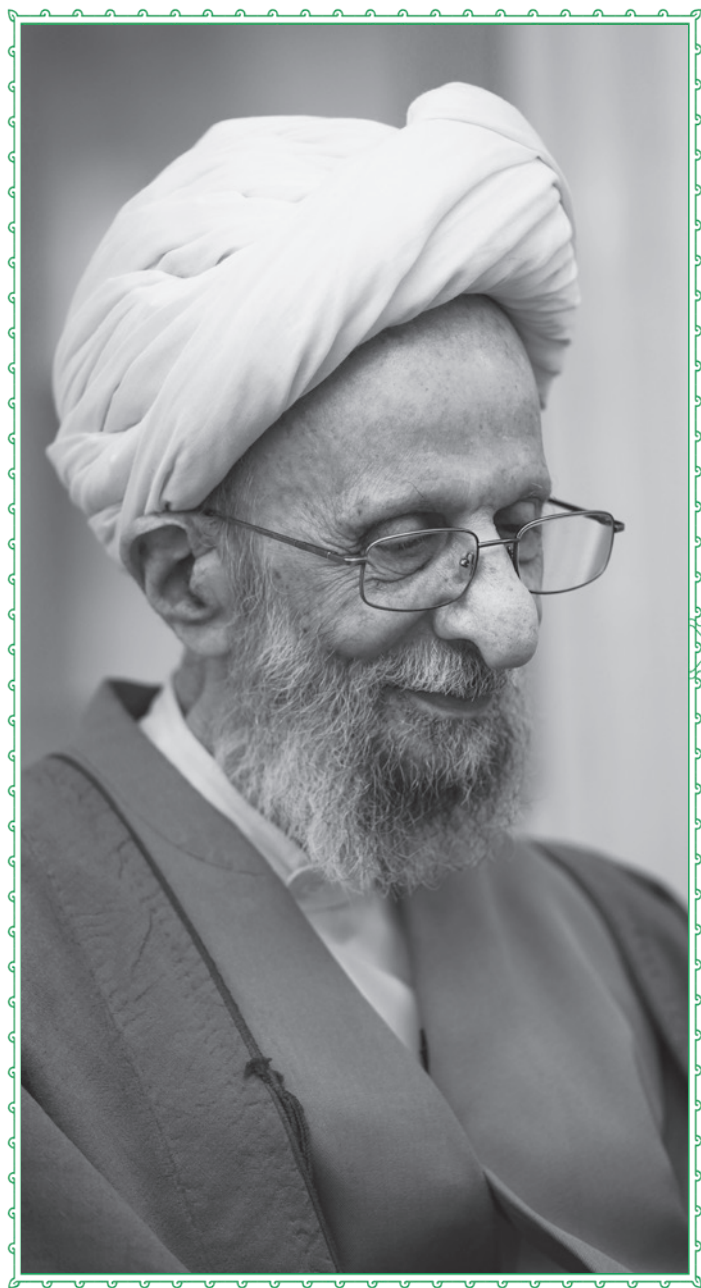
«به سوی بهار»؛ نگاهی دوباره به سلسله

جلسات شرح دعای ۴۴ صحیفه سجادیه

توسط مرحوم علامه مصباح یزدی رحمۃ اللہ علیہ

کاری از رسانه @MESBAHYAZDI-IR

بسم الله الرحمن الرحيم

• سیر فکری مباحث

در متن دعا، امام سجاد علیه السلام بر اهمیت برقراری روابط نیکو با والدین، خویشاوندان و همسایگان و پرداخت صدقه و زکات به ما یادآوری می‌کند تا در ماه مبارک و زمان‌های خاص، با نیکی و احسان به اطرافیان خود نزدیک شویم و از نعمت‌های الهی برای تقویت روابط استفاده کنیم.

نقش پرداخت زکات و صدقات به عنوان یک عمل مقدس و ضروری در اسلام مهم است. آیاتی از قرآن به روش‌های ادای حقوق مالی و اهمیت آن در زندگی مومن اشاره می‌کند. پرسش مهم در اینجا این است که آیا ادای این حقوق و به طور کلی اوامر موجود در قرآن مستحب است یا واجب؟ این موضوع نیاز به تأمل و بررسی عمیق دارد.

قرآن نه تنها به احکام، بلکه به سیر تربیتی و اخلاقی مومنان توجه دارد. آنچه در قرآن آمده است، نباید به طور خودسرانه تفسیر یا اعمال شود، چرا که ممکن است برخی اوامر مستحب و برخی دیگر واجب باشند. فهم این تفاوت‌ها و استنباط حکم صحیح، نیازمند تخصص است.

ضروری است که فهم دین و تفسیر آیات به عالمان و متخصصان واگذار شود. بررسی آیات و روایات بدون تخصص ممکن است به گمراهی منجر شود و از این رو، تربیت دانشمندان در فهم دین و ارائه درک صحیح از آن اهمیت ویژه‌ای دارد.

در روابط خانوادگی، احسان به والدین و رعایت حقوق خویشاوندان از جزئیات مهم آموزه‌های اسلامی است. اما اختلاف نسل‌ها، تفاوت در ارزش‌ها و انتظارات می‌تواند به تضاد و تنش میان فرزندان و والدین منجر شود. با وجود این چالش جدی چگونه باید به والدین احترام گذاشت؟ تشکیل یک فضای گفت‌وگو و توضیح وضعیت به والدین به‌عنوان راهکار مناسب برای حفظ احترام و جلوگیری از تنش‌ها توصیه می‌شود. در ضمن، آیا می‌توان گفت که کمک مالی تنها راه مورد نظر دین برای احسان به والدین است؟ در پاسخ باید گفت؛ خیر، احسان به والدین تنها در کمک مالی خلاصه نمی‌شود هرچند که کمک مالی به والدین در برخی شرایط واجب است.

در ادامه چالش‌هایی که جوانان در برقراری ارتباط با خانواده‌هایی که ممکن است مطابق با اصول دینی زندگی نکنند، بیان می‌شود. آموزش راهکارهای مؤثر برای حفظ ارتباطات مثبت و در عین حال مقاوم در برابر تأثیرات منفی نیز از دیگر روابط مهم در این زمینه به شمار می‌آید.

• متن دعا

«وَوَفَّقْنَا فِيهِ لِأَنْ نَصِلَ أَرْحَامَنَا بِالْبِرِّ وَالصَّلَةِ، وَأَنْ نَتَعَاهَدَ جِيرَانَنَا بِالْإِفْضَالِ وَالْعَطِيَّةِ، وَأَنْ نُخَلِّصَ أَمْوَالَنَا مِنَ التَّبِعَاتِ، وَأَنْ نُطَهِّرَهَا بِإِخْرَاجِ الزُّكُوتِ، وَأَنْ نُزَاجِعَ مَنْ هَاجَرَنَا، وَأَنْ نُنْصِفَ مَنْ ظَلَمَنَا، وَأَنْ نُسَالِمَ مَنْ عَادَانَا حَاشَى مَنْ عُوْدِي فِيكَ وَلَكَ، فَإِنَّهُ الْعَدُوُّ الَّذِي لَا تُؤَالِيهِ، وَالْحِرْبُ الَّذِي لَا تُصَافِيهِ؛ پروردگارا،

ما را در این ماه مبارک توفیق ده تا با نیکی فراوان و بخشش، به خویشان خود نیکی کنیم و با احسان و عطا از احوال همسایگانمان جويا شویم و اموال و دارایی مان را از مظالم و آنچه از راه ستم به دیگران به دست آمده است، پالایش کنیم و آن را با دادن زکات‌ها پاک کنیم. به ما توفیق ده تا به کسی که از ما دوری گزیده است، بازگردیم و به کسی که به ما ستم روا داشته است، با انصاف و عدل رفتار، و با کسی که به ما دشمنی کرده است، آشتی کنیم، مگر کسی که در راه تو و برای تو با او دشمنی شده باشد؛ او دشمنی است که او را دوست خود نمی‌گیریم و از حزب و گروهی است که با او دلی پاک نخواهیم داشت.»

• خلاصه مباحث

۱. مقدمه

امام سجاد علیه السلام در دعا‌های خود به ابعاد مختلف ارتباط با خویشان، دوستان و دشمنان پرداخته و به اهمیت ادای زکات، صدقات واجب و مستحب برای خودسازی و تقرب به خدا اشاره کرده‌اند. ایشان به طور خاص به نقش این انفاق‌ها در تزکیه نفس تأکید دارند و نشان می‌دهند که ادای حقوق مالی در دین اسلام از اهمیت بالایی برخوردار است. در قرآن نیز به این احکام دینی و فضائل اخلاقی ذکر شده در دعا، امر شده است، اما پرسشی که به ذهن خطور می‌کند این است که آیا امر به این فضائل اخلاقی در قرآن، امر واجب است یا مستحب؟ به طور کلی آیا تمامی اوامر خداوند در قرآن واجب است و نواهی آن، حرام؟

۲. قرآن، کتاب هدایت

برای پاسخ به این پرسش باید به این نکته مهم توجه داشته باشیم که قرآن کتاب تربیت و هدایت است و خداوند در این کتاب به مجموعه‌ای از رفتارها و خُلقیات سفارش می‌کند. این امور دارای سطوح و مراتب مختلفی هستند و به همین دلیل، فقهای عظام بر اساس اوامر الهی در قرآن، گاهی به وجوب و گاهی به استحباب حکم کرده‌اند. نواهی الهی نیز چنین هستند و هر امر قرآنی به نظر فقیه نمی‌تواند به طور قطع واجب باشد، و هر نهی قرآنی نیز لزوماً به معنای حرمت نیست.

بعضی عناوین قرآنی دارای مصادیق متعدد هستند؛ به طوری که برخی واجب و برخی مستحب‌اند. در روایات نیز استعمال لفظ واجب به‌طور معمول اعم از وجوب اصطلاحی در فقه است. مثلاً وجوب غسل جمعه در برخی روایات تأکید شده، ولی بیشتر فقها آن را واجب نمی‌دانند. همچنین، ذکر صلوات بر پیامبر (صلی الله علیه وآله) به دفعات در روایات توصیه شده تا جایی که برخی از روایات، آن را واجب شمرده‌اند اما این به معنای واجب اصطلاحی در فقه نیست و فقهاء، از این روایت، وجوب فقهی برداشت نکرده‌اند.

قرآن به‌عنوان کتابی جامع، برخلاف رساله عملیه یا یک کتاب حقوقی، احکام را به‌صورت مستقل بیان نمی‌کند و روش تربیتی-هدایتی قرآن این است که هر موضوعی همزمان با دستورهای اخلاقی و تربیتی مطرح می‌شود. بنابراین، چنین نیست که هر امری در قرآن واجب و هر نهی، حرام باشد بلکه برخی از اوامر، مستحب و برخی نواهی، مکروه‌اند. تشخیص نوع این اوامر و نواهی به عهده فقیهان است. زحمات فقها در استنباط احکام، به مردم کمک می‌کند تا درک بهتری از احکام الهی داشته باشند. رساله‌های عملیه فقها، کُتبی منضبط برای بیان احکام الهی است تا انجام عمل را بر مکلفین آسان گرداند. با این حال، هیچ‌کدام از این رساله‌ها، کتاب دستورالعمل اخلاقی و تربیتی نیست. این ویژگی انحصاری قرآن است که همه مسائل را به‌طور همزمان بیان فرموده است. سرتاسر آیه شریفه ۳۶ سوره نساء بیان توصیه‌های اخلاقی و تربیتی است. برخی احکام

و جوب و حرمت فقهی و برخی دیگر وجوب و حرمت غیر فقهی‌اند. به عنوان مثال، هم سفری که تنها چند صباحی با ما همراه بوده است، دارای حقوقی بر ماست، اما این حقوق با حق پدر و مادر برابر نیست. احسان به والدین تکلیف واجب است که در عرض پرستش خدا قرار دارد. همچنین، ارحام، خویشان، همسایگان، دوستان و رفقا، هر کدام که با ما در ارتباط هستند، حقوق خاصی دارند و تکالیف ما در قبال آن‌ها یکسان نیست. شیوه قرآن و بیانات اهل بیت علیهم‌السلام بیان همه این امور در کنار هم است، در حالی که رساله‌های عملیه فقها معمولاً درباره توصیه‌ها و تکالیف اخلاقی و دستورالعمل‌های تربیتی سخنی ارائه نکرده‌اند.

پرسش دیگری که مطرح می‌شود این است که روایات اهل بیت علیهم‌السلام نیز همین‌گونه است و نیاز به تخصّص دارد؟

۳. لزوم تخصّص داشتن در رجوع به روایات

در پاسخ باید گفت: بله؛ به دلیل اینکه در قرآن و روایات معصومین علیهم‌السلام مباحث مختلفی در کنار هم مطرح شده است، تنها کسانی که اهل تخصّص هستند مجاز به مراجعه به آیات و روایات و اقتباس از آن‌ها می‌باشند. روایات نیز همچون قرآن دارای محکم و متشابه، مطلق و مقید، عام و خاص و تضادهای ظاهری فراوان هستند، و بازشناسی این موارد کار هرکس نیست. فردی که بدون تخصّص به آیات و روایات مراجعه کند، به جز گمراهی نتیجه‌ای نخواهد داشت و بسیاری از ایرادهایی که به دین وارد می‌شود، ناشی از جهل به این مسائل است.

برای مثال، اگر کسی درباره حقوق و تکالیف زن و شوهر به آیات و روایات مراجعه کند، ممکن است مطالبی درباره حاکمیت مرد و اطاعت زن بیابد، درحالی که از سوی دیگر، مطالبی را خواهد دید که نشان دهنده عدم جواز تحمیل این امور بر همسر است. بدون تخصص، فرد ممکن است بین این تعارضات دچار سردرگمی شده و تنها بخش هایی را که مطابق با میل خود است انتخاب کند.

بسیاری از افراد جامعه، از جمله خانواده ها، معلمان و رهبران فکری، حتی به ساده ترین وظایف دینی خود واقف نیستند، و این ناآگاهی می تواند به گمراهی و انحراف منجر شود. بدعت گذاری و افراط و تفریط در زمینه دین خطرناک است و باعث می شود جوانان به این نتیجه برسند که احکام دین در جامعه امروز قابل اجرا نیست و به سراغ فرهنگ های بیگانه بروند.

علمای مسلمان تلاش می کنند تا با پرهیز از افراط و تفریط، اسلام ناب را از منابع اصیل دینی استخراج کنند و به جامعه ارائه دهند. این اندیشمندان با فهم درست محتوای دین و انتقال صحیح آن تلاش می کنند تا نسل امروز از منابع عظیم الهی بهره مند شود. مشکلات و چالش های جامعه اسلامی امروز نیاز به تحقیقات عمیق و تخصصی در مسائل و ارزش های دینی دارد تا احکام دین به درستی کشف و ارائه شود.

۴. حقوق و تکالیف در روابط خانوادگی

پیش‌تر اشاره شد که یکی از مسائل مهم در فقه، اخلاق و علوم انسانی، برّ و احسان به والدین است که در قرآن و روایات به‌ویژه بر آن تأکید شده است. این مسئله در اسلام از مهم‌ترین و واجب‌ترین واجبات محسوب می‌شود و در آیات شریف قرآن، پس از دستور به عبادت خداوند و نهی از شرک، به احسان به پدر و مادر تأکید شده است. همچنین، نافرمانی از والدین و عدم مراعات حقوق آن‌ها با عواقب سنگینی همراه است.

موضوع دیگری که در اسلام مورد توجه قرار گرفته، صله رحم و حفظ ارتباط با خویشاوندان است. در آیات و روایات به این مسئله تأکید شده تا جایی که گفته شده صله رحم به عرش الهی متصل است.^۱ البته سؤالاتی وجود دارد که فرزندان چگونه می‌توانند به‌ویژه نسبت به والدین و خویشاوندان خود محسن باشند و از عقوبت عاق والدین پرهیزند. متأسفانه، تحقیقات عمیق در این زمینه، کم‌تر انجام گرفته است.

۱. چالش‌های احترام به والدین

از جمله مواردی که در اسلام حرام است، ایزای والدین است. هر نوع رفتاری که موجب آزدگی و ناراحتی پدر و مادر شود، حرام است. جوانان ما با مشکلاتی همچون اختلاف نسل‌ها، تفاوت‌های اعتقادی و ارزش‌ها، و سلیقه‌های مختلف بین خود و والدین مواجه هستند. بسیاری از فرزندان در شرایطی

۱. اصول کافی، ج ۲، ص ۱۵۱.

قرار می‌گیرند که رعایت تمام انتظارات والدین برایشان سخت و گاه غیرممکن است.

در چنین اوضاعی، جوانانی که به احکام حقوقی و اخلاقی اسلام درباره والدین اعتقاد دارند، نیاز دارند بدانند چگونه می‌توانند هم حقوق و احترام لازم را به والدین رعایت کنند و هم از تنگنا و مشقت‌های بی‌بند. این مسائل نیازمند بررسی و پژوهش بیشتری است تا راهکارهای عملی برای حفظ ارتباط سالم و همدلانه بین فرزندان و والدین ارائه گردد.

۲. تعامل با والدین

جوانان برای رفع مشکل ارتباط با والدین باید تدبیر و برنامه‌ریزی کنند تا توقعات غیرقابل تحملی برای والدین ایجاد نشود. مثلاً می‌توانند با تشکیل یک فضای گفت‌وگو و حفظ احترام، به آن‌ها بفهمانند که توانایی انجام همه کارها را ندارند. همچنین، از طرح مسائلی که ممکن است انتظاری بیش از حد ایجاد کند، پرهیز کنند و وعده‌هایی ندهند که در صورت عدم تحقق آن‌ها موجب ناراحتی والدین شود. بی‌تردید، ایدای والدین حرام است، اما باید توجه داشت که اطاعت از آن‌ها نیز در هر موضوعی واجب نیست.

برخی از فقها بر این باورند که فرزند باید در مواردی مانند قطع نماز مستحبی، اگر پدر و مادرش او را صدا بزنند، نمازش را قطع کند و پس از برآوردن خواسته آن‌ها، به نماز مستحبی خود برگردد. البته در صورتی که قطع نکردن نماز، بی‌احترامی به والدین را به همراه نداشته باشد و ایدایی

صورت نگیرد، لزومی ندارد که نماز را قطع کند. بنابراین، اگر فرزند بتواند با زمینه‌سازی یا عذرخواهی، از ایدای والدین جلوگیری کند و احترام لازم را رعایت کند، کافی است. اما اگر در وضعیت‌هایی قرار بگیرد که نهی صریح والدین وجود داشته باشد یا آن‌ها از ابتدا رضایت نداشته باشند، در این موارد اطاعت از والدین واجب خواهد بود.

پرسش: آیا منظور خداوند از احسان به والدین، صرفاً کمک مالی به آن‌ها نیست؟

۳. جنبه‌های مختلف احسان به والدین

خیر؛ احسان به والدین صرفاً به کمک مالی محدود نمی‌شود. هرچند که کمک مالی به والدین، به‌ویژه در صورتی که نیازمند باشند، از بهترین مستحبات است و در مواردی که والدین نیاز دارند و فرزند از نظر مالی در وضعیت خوبی باشد، بر فرزند واجب است که آن‌ها را بی‌نیاز کند. در این صورت، پدر و مادر واجب‌النفقه فرزند محسوب می‌شوند و بر فرزند واجب است از مال خود، آن‌ها را تأمین کند.

این توجه به جنبه‌های مختلف احسان و احترام به والدین می‌تواند به جوانان کمک کند تا روابط خود را با والدین بهبود بخشند و از تنش‌ها و سوء تفاهم‌ها جلوگیری کنند.

۴. چگونگی صلة رحم

مسائل مربوط به قطع رحم و ارتباط با خویشاوندان در اسلام نیز از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. اسلام به مسلمانان توصیه کرده که ارتباط بین خویشان قطع نشود و مسئولیت انسان نسبت به خویشاوندان به تناسب نزدیکی خویشاوندی

افزایش می‌یابد. به همین دلیل، پدر و مادر در اولویت قرار دارند و پس از آن، برادران و خواهران و بقیه بستگان. برای حفظ ارتباط با خویشاوندان، باید اقداماتی صورت گیرد که به‌طور عرفی نشان‌دهنده فرد از روابط خانوادگی خود جدا نشده است.

نحوه برقراری این ارتباطات می‌تواند بسته به شرایط مختلف و فرهنگ‌های مختلف متفاوت باشد. از سلام و علیک ساده گرفته تا تماس‌های تلفنی، پیام‌ها و ملاقات‌های خانوادگی، انواع مختلفی از روابط انسانی و فامیلی وجود دارد. کمک مالی نیز یکی از مصادیق موثر در این ارتباط است، به‌ویژه اگر خویشاوند نیازمند باشد. در صورت ناامیدی از ایجاد این ارتباطات و ایجاد فاصله از خویشاوندان، فرد مرتکب گناه و عمل حرام خواهد شد.

۵. چالش‌های صلۀ رحم

یکی از سوالات رایج در خانواده‌ها، ارتباط با خویشاوندانی است که به مسائل شرعی اهمیت نمی‌دهند. برای مثال، افرادی که حجاب را رعایت نمی‌کنند یا به موسیقی و فیلم‌های حرام گوش می‌دهند. در این موارد، یکی از راه‌حل‌ها محدود کردن ارتباط با این افراد است؛ مثلاً برقراری ارتباط در فرصت‌های کوتاه یا جلوگیری از نشست و برخاست جوانان خانواده با آن‌ها. اگر چنین محدودیتی ممکن نباشد، می‌توان ارتباط تلفنی و نامه‌ای را جایگزین ارتباط حضوری کرد.

هر ارتباطی باید به‌گونه‌ای مدیریت شود که فرد به گناه آلوده نشود. اگر رفت‌وآمد با افرادی که اهل فسق و معصیت هستند، به آلودگی فرد یا تأیید اشتباهات آن‌ها منجر نشود، ایرادی نخواهد داشت. علاوه بر این، صله رحم با این افراد و خانواده‌ها می‌تواند تأثیر مثبت داشته باشد و ممکن است منجر به تغییر در رفتار آن‌ها شود. در این صورت، صله رحم نه تنها پسندیده است، بلکه وجوب مضاعف دارد؛ زیرا هم به عنوان صله رحم محسوب می‌شود و هم نوعی امر به معروف و نهی از منکر است.

اما اگر ارتباطات به آلودگی و گناه منجر شود یا تأیید رفتار نادرست آن‌ها را به دنبال داشته باشد، قطع ارتباط ضروری خواهد بود. این رهنمودها به افراد کمک می‌کند تا ضمن رعایت اصول دینی و اخلاقی، روابط خانوادگی خود را نیز حفظ کنند.

۱۳۸۷، ۰۶، ۲۵

متن و صوت کامل جلسه را از [اینجا](#) ببینید

@mesbahyazdi_ir | mesbahyazdi.ir